

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการศึกษา

การศึกษาเรื่องความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ความสำเร็จในการจัดการและการพัฒนาป่าชุมชน ในรูปแบบการจัดการ การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และกระบวนการความร่วมมือ ความเข้มแข็งของชุมชนที่ก่อให้เกิดความสำเร็จของป่าชุมชนที่จัดการโดยชุมชนเองและภายใต้การควบคุมตามหลักการของป่าไม้ โดยได้ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนดังนี้คือ

- ประวัติความเป็นมาและลักษณะทางภูมิศาสตร์แผนที่
- โครงสร้างของสังคม
- โครงสร้างทางเศรษฐกิจ
- การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน

3.1 รูปแบบการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาใช้แนวทาง การศึกษาเชิงคุณภาพใช้รูปแบบการพรรณนา (Descriptive Research) ที่มุ่งศึกษารูปแบบการจัดการป่าชุมชน การมีส่วนร่วม ความเข้มแข็งของชุมชนในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนที่ก่อให้เกิด ความสำเร็จที่จัดการโดยชุมชนเองและภายใต้การควบคุมดูแลตามหลักการของป่าไม้

3.2 ข้อมูล และแหล่งข้อมูล

ข้อมูลที่ใช้สำหรับการศึกษานี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

3.2.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เป็นข้อมูลที่รวบรวมจากแหล่งข้อมูลซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ

1. ข้อมูลพื้นฐานชุมชน จากการเข้าไปสำรวจพื้นที่การศึกษา (Survey) สภาพหมู่บ้าน ลักษณะพื้นที่สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนวิถีชีวิตความเป็นอยู่

ขนบธรรมเนียมประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตถึงปัจจุบันที่สามารถนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาครั้งนี้

2. การเข้าไปสังเกตวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชนก่อให้เกิดความคุ้นเคย โดยการแนะนำตัวผู้ศึกษาแล้วใช้วิธีการสังเกตพฤติกรรมวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนการสนทนากับผู้อาวุโสและผู้เกี่ยวข้องกับความเป็นมาของป่าชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนความเชื่อต่าง ๆ รูปแบบการจัดการที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และการพัฒนาป่าชุมชนของชุมชนกลุ่มเป้าหมาย (Focus Group) และสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Deep Interview) ซึ่งผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์ผู้นำอาวุโส ผู้รู้ในชุมชนสอบถามถึงความเป็นมาในอดีต จนถึงปัจจุบัน ข้อมูลได้จากการสนทนาในโรงเรียนบ้านสันหลวงสามัคคี 2 ครั้ง ในบ้านสันสามัคคี 1 ครั้ง เพื่อศึกษาถึงความเป็นมา ปัญหา การเสนอแนวคิดเห็นต่าง ๆ ที่ต้องศึกษา ให้กลุ่มเป้าหมายสนทนากันและติดตามประเด็นสำคัญตามตัวแปร ในการศึกษาโดยการจดบันทึกเสียงและบันทึกภาพเหตุการณ์

3.2.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) เป็นข้อมูล ที่ได้จากการรวบรวมเอกสารสิ่งตีพิมพ์และรายงานการศึกษาต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องที่จะศึกษา และพื้นที่การศึกษาแหล่งข้อมูลที่สำคัญ ได้แก่ สำนักงานป่าไม้จังหวัด สำนักงานป่าไม้อำเภอพญาเม็งราย หอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หอสมุดมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย องค์การบริหารส่วนตำบลแม่เป่า โรงเรียนสันหลวงสามัคคี พัฒนาชุมชนอำเภอพญาเม็งราย ทำการประสานกรรมการป่าชุมชนสันหลวงสามัคคี

3.3 กลุ่มตัวอย่างในการศึกษา 40 คน ประกอบด้วย

กลุ่มบ้านสันหลวงสามัคคี จำนวน 25 คน และกลุ่มบ้านสันสามัคคี จำนวน 15 คน โดยการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากคณะกรรมการป่าชุมชนและที่ปรึกษาทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ ซึ่งมีลักษณะเป็นตัวแทนของการจัดการของชุมชนการคัดเลือกประชากรกลุ่มตัวอย่างกลุ่มนี้ใช้วิธีคัดเลือก จากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) โดยเกณฑ์ในการคัดเลือกนี้ถือเอาจากผู้อาวุโสและคณะกรรมการป่าชุมชน ผู้นำชุมชน ทั้งสองพื้นที่ ซึ่งเป็นผู้มีประสบการณ์เรื่องขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม การมีส่วนร่วม การใช้ทรัพยากรป่า และการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านในอดีตที่ผ่านมาอย่างดี

3.4 เครื่องมือสำหรับรวบรวมข้อมูล

รายละเอียดของข้อมูลการศึกษาประกอบด้วย สองพื้นที่ คือป่าชุมชนบ้านสันหลวงสามัคคี ป่าชุมชนบ้านสันสามัคคี ที่จัดการโดยหลักการของกรมป่าไม้ ในการออกแบบสอบถามเพื่อสัมภาษณ์ประกอบด้วย 2 ตอน ดังนี้ 1. ข้อมูลทั่วไป ประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ ครอบครัวเฉลี่ยต่อเดือน อาชีพหลักของผู้ให้สัมภาษณ์ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชนจำนวนที่ดินทำกินและเอกสารสิทธิในที่ดินทำกิน 2. ความคิดเกี่ยวกับรูปแบบในการจัดการป่าชุมชนในเรื่องการแบ่งที่ดินแบ่งพื้นที่ป่าชุมชนการดูแลรักษาและการใช้ประโยชน์การกำหนดกฎระเบียบข้อบังคับป่าชุมชน โครงสร้างการจัดการ และผลที่ได้รับจากการจัดการป่าชุมชน

วิธีการสร้างเครื่องมือเพื่อเก็บข้อมูล ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน การสนทนาแบบไม่เป็นทางการ ประเด็นคำถามจะเป็นลักษณะการหาคำตอบแบบเจาะลึกซึ่งจำเป็นต้องมีการสรุปประเด็นและเนื้อหาของบทสนทนา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริงมากที่สุด ผู้ศึกษาได้กำหนดประเด็นการตอบให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์โดยกำหนดประเด็นคำถามไว้สองตอน ประกอบด้วยข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามและศักยภาพของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน มีขั้นตอนในการสร้างเครื่องมือสำหรับการรวบรวมข้อมูล ดังนี้ คือ 1. นำข้อคำถามดังกล่าวไปปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษาและปรับแก้จากข้อเสนอแนะเพื่อให้ข้อคำถามตรงกับวัตถุประสงค์ที่จะศึกษา 2. จากนั้นได้นำข้อมูลคำถามไปทดสอบกับประชากรในพื้นที่ ซึ่งไม่ใช่ประชากรในการออกแบบสอบถามในครั้งนี้และ 3. นำปัญหาที่พบจากการใช้เครื่องมือเก็บข้อมูลมาปรับปรุงแล้วให้อาจารย์พิจารณาความถูกต้องและความน่าเชื่อถือในการนำไปใช้อีกครั้ง ทั้งนี้เพื่อต้องการหาคุณภาพของเครื่องมือที่จะนำไปสอบถามจริงต่อไป

3.5 การเก็บและรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาครั้งนี้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นผลการศึกษาที่เป็นจริงและครอบคลุมอย่างสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ได้ใช้เทคนิคการศึกษาหลาย ๆ วิธี ทั้งนี้ เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงจากปรากฏการณ์ที่แท้จริงในชุมชนศึกษา รวมถึงการสร้างความสัมพันธ์เพื่อให้ได้รับความไว้วางใจจากผู้ให้ข้อมูล การศึกษาและวิธีการศึกษามี ดังนี้

3.5.1 วิธีการสัมภาษณ์เป็นทางการ (Formal Interview) ได้ใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง และทำการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ของรัฐที่รับผิดชอบทางด้านการศึกษา ระดับอำเภอ

และจังหวัด อาจารย์ใหญ่ คณะครู อาจารย์โรงเรียนบ้านสันหลวงสามัคคีเป็นองค์กรสนับสนุนก่อนทำการสัมภาษณ์ได้แจ้งวัตถุประสงค์ในการศึกษาข้อมูลและบันทึกข้อมูล จากนั้นนำข้อมูลที่ได้ไปทำการตรวจสอบโดยการเปรียบเทียบข้อมูลที่จากแต่ละบุคคล

3.5.2 วิธีการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) ผู้ศึกษาได้ใช้คำถามในการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างและได้ทำการสัมภาษณ์คณะกรรมการป่าชุมชนที่ปรึกษา คณะกรรมการป่าชุมชนและผู้อาวุโสที่อาศัยอยู่ในชุมชนมานานและมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนมาก่อนผู้ให้ข้อมูลไม่คุ้นเคยกับการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการก่อนสัมภาษณ์ ผู้ศึกษาได้เข้าไปสร้างความสัมพันธ์กับผู้ใหญ่บ้าน อาจารย์ใหญ่ คณะครูอาจารย์ กรรมการป่าชุมชนและที่ปรึกษา เพื่อเข้าไปแนะนำตัวให้เกิดความคุ้นเคยกับชาวบ้านในชุมชนจากนั้นได้ขออนุญาต คณะกรรมการป่าชุมชนและที่ปรึกษามาประชุมเพื่อสนทนาในระดับหมู่บ้าน ระดับตำบลและการสัมภาษณ์เป็นแบบง่าย ๆ ที่ไม่ได้ทำให้ข้อมูลขาดหายไปจากวัตถุประสงค์แต่ประการใด ผู้ศึกษาเลือกการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการเพื่อให้ได้บรรยากาศและสถานการณ์ที่เหมาะสม ลักษณะแบบไม่เป็นทางการ เป็นการพูดคุยเพื่อเล่าเหตุการณ์มากกว่า หลังจากนั้นได้ใช้คำถามโดยให้ผู้รับการสัมภาษณ์รวมกลุ่ม 2-3 คน ตามข้อคำถามของแบบสอบถามซึ่งผู้ศึกษาได้ให้ผู้ช่วยในการศึกษาที่ผ่านการอบรมมาแล้วจำนวน 5 คน ช่วยจดคำตอบจากการสนทนากลุ่มย่อยในแต่ละกลุ่มการบันทึกคำตอบจะกระทำทั้งขณะสัมภาษณ์และหลังสัมภาษณ์ กรณีการเก็บข้อมูลได้ไม่ชัดเจนได้ขอให้คณะกรรมการป่าชุมชนทำหน้าที่เป็นเลขานุการสอบถามเพิ่มเติมในพื้นที่ของหมู่บ้านนั้น ๆ

3.5.3 วิธีการสังเกต (Observation) ผู้ศึกษาใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมควบคู่กันไป สำหรับการศึกษารุ่นนี้ เช่น การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และสังเกตเพื่อเก็บข้อมูลประเด็นการหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องต่อไป สำหรับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผู้ศึกษาได้เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เช่น พิธีบวชป่า พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ

3.5.4 การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล หลังการสัมภาษณ์เสร็จสิ้นได้สรุปประเด็นจากข้อมูลที่ได้ทั้งหมดแล้ว ปรากฏว่ายังมีรายละเอียดย่อยของข้อมูลบางส่วนที่เก็บไม่สมบูรณ์ได้เข้าไปตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลข้อเท็จจริงหรือขอข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้ที่เกี่ยวข้องกับการให้ข้อมูล

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลมีขั้นตอนดังนี้

1. นำข้อมูลมาจัดกลุ่ม จำแนกข้อมูล จัดเป็นหมวดหมู่ จัดลำดับความสำคัญ เชื่อมโยงหาความสัมพันธ์ข้อมูล แต่ละพื้นที่ตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้
2. นำตัวชี้ (Indicator) มาเปรียบเทียบทั้งสองพื้นที่ โดยการจัดการประชุมชนบ้านสันหลวงสามัคคีเปรียบเทียบ จากนั้นนำข้อมูลที่ได้เขียนเชิงพรรณนาให้เห็นถึงความแตกต่างหรือความเหมือนของการจัดการประชุมชนบ้านสันหลวงสามัคคี กับ บ้านสันสามัคคี ที่จัดการตามหลักการของกรมป่าไม้และได้สรุปตารางเปรียบเทียบ เพื่อให้ชัดเจนยิ่งขึ้น
3. นำข้อมูลที่ได้ในแต่ละตอน มาเปรียบเทียบแนวคิด ทฤษฎีและรายงานศึกษาที่เกี่ยวข้องดังกล่าวได้นำมาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา ขั้นตอนนี้ผู้ศึกษานำข้อมูลที่ได้ไปปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษาตามตารางที่กำหนดเป็นระยะ หลังจากการเก็บรวบรวมมาวิเคราะห์ควบคู่กับกระบวนการรวบรวมข้อมูลจนกว่าจะได้ข้อมูลสรุปก่อนเขียนรายงาน ได้มีการสัมภาษณ์ข้า้ประเด็นคำถามที่ไม่ชัดเจนและทำการค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติม